

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 986122/2

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב נחום שמואל גורטלר, הרב יצחק אלמליח, הרב אליעזר איגרא

המערערת: פלונית (ע"י ב"כ טו"ר נסים אברג'ל)

נגד

המשיב: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד יצחק מאיר הגר ועו"ד יוסי אשכנזי)

הנדון: החזרת מתנות, כסף שנתן אבי האישה לרכישת דירה – 'נכסי צאן ברזל' או 'נכסי מלוג'

פסק דין

רקע עובדתי, פסק בית הדין האזורי וטענות המערערת

לפנינו ערעור על פסק דינו של בית הדין האזורי מיום ל' בניסן תשע"ד (30.4.14) אשר קבע כי זכויות הצדדים בדירה הרשומה על שם שניהם הן מחצה על מחצה.

הצדדים שלפנינו היו נשואים ונפרדו לאחר שנתיים עקב טענות של האישה כלפי הבעל, להם ילד אחד משותף. הצדדים הם חרדים ובמועד "סגירת" השידוך ("וורט") נערך ביניהם שטר תנאים בו נאמר כי:

"אבי החתן ייתן לבנו סך מאתיים וחמישים אלף ש"ח לצורך קניית הדירה.

"אבי הכלה ישלים הסכום לצורך קניית הדירה בסך חמש מאות אלף ש"ח.

במידה ויחסר כסף לצורך הדירה – הזוג יקחו משכנתא להשלמת הקנייה."

בפועל מחיר הדירה היה 855,000 ש"ח. מתוך סכום זה שילמו הורי האישה 467,175 ש"ח, הורי הבעל שילמו כ־283,000 ש"ח, והיתרה: סך 100,000 ש"ח לקח הזוג במשכנתא, ועוד כ־5,000 ש"ח שולמו כנראה מכספי החתונה. סכומים אלו מהווים יחס של בערך 60.78 אחוז לאישה ו־39.22 אחוז לבעל. מכאן ביקורת על בא כוח האישה אשר חוזר וטוען כי מדובר ביחס של 70 אחוז לאישה, טעות שחזרה על עצמה גם בפסק דין האזורי.

מכל מקום, הכרעת בית הדין האזורי הייתה כי יש לחלק את הדירה בשווה בין הצדדים, שכן גם אם נקבל כי אבי האישה העביר לבתו את הכספים, הרי משחזרה היא ורשמה את הנכס על שם הבעל, זכה הבעל ודין הנכס להתחלק בשווה.

על כך מערערת האישה בטענה כי יש לחלק את הנכס על פי יחסי ההשקעה. טענותיה בקצרה הן שלוש:

1. יש להסיק מלשון ה"תנאים" כי כל אחד מההורים נתן בדווקא לבנו ולבתו, מכאן מתבקש לדבריה כי גם רכישת הדירה והרישום שבעקבותיה הם בצורה זו.

2. יש טעם וסיבה מדוע נרשמה הדירה על שם שני הצדדים, והוא: מחמת שלקחו משכנתא (ולשיטתה היה קושי בכך אילו לא הייתה הדירה רשומה על שם שניהם), ועוד: כדי שלא תהיה מריבה בין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בני הזוג אם לא תירשם בשווה. באופן זה דומה לנאמר בדברי ערוך השולחן (חושן משפט סימן סב) שיש לבחון אם יש טעם וסיבה שרשם בעל הקרקע על שם האישה.

3. אדעתא דמישקל ומיפק לא נתנה לו.

דיון

פרשנות השטר

1. מה שכתב בא כוח האישה כי יש ללמוד מלשון השטר (וכבר כתב כן גם בית הדין האזורי בדעת מיעוט), היה נכון אילו פרשנות זו הייתה ברורה בשטר. אמנם נראה כי אין להסיק מהאמור בשטר התנאים כפי טענת המערערת אלא בדרך אחרת יש לפרש וכפי שנכתוב לקמן.

משמעות רישום הנכס

2. בעניין הרישום נוקטים רוב בתי הדין להלכה ולמעשה כהכרעת הגר"ש אלישיב (פד"ר ו עמוד 257 ואילך), שנקט שאם רשם בעל על שם אשתו את הנכס, שוב אין מוציאים מידה (ועיין גם פד"ר א עמ' 117, בפד"ר ג עמוד 75 ובפד"ר יא עמוד 122 ואין כאן מקום להאריך).

הטענה בדבר המשכנתה אינה ברורה במציאות היום. אין מניעה לקבל משכנתה לבני זוג אף אם הדירה רשומה 40 אחוז לאחד ו־60 אחוז לשני. גם הטעם בדבר החשש ממריבה – "עיניך נתת בגירושין" (כלשון הגמרא) אינו נכון כמפורש בגמרא (בבא בתרא דף נ ע"א), שטענה זו נאמרה רק לגבי נכסי צאן ברזל ולא לגבי נכסים שהם בבעלות האישה.

טענת 'אדעתא למשקל ולמיפק'

3. טענת בא כוח האישה שיש ליתן למתנה זו דין מתנה שנאמר בה אדעתא דמישקל ומיפק לא נתנה לו, היא טענה מחודשת שלא נזכרה בדברי הפוסקים, ואדרבה, כפי שכתב בא כוח האישה בעצמו, מדברי החתם סופר שהביא בפתחי תשובה (סימן צט אות ז), לא נראה כן, שכתב בשם מהר"ח מזרחי שמהאישה לאיש, הן מתנת קרקע או מטלטלין או תכשיטין אינם חוזרים, שמטרתם משום איקרובי דעתא, ולא אומרים בזה את הסברה של מישקל ומיפק.

עוד יש להוסיף כי בענייננו האישה היא זו שתבעה גירושין והבעל רצה שלום בית ובאופן זה – גם לגבי האיש שיש בו את הסברה של מישקל ומיפק – אינו פשוט שאומרים כן. עיין חלקת מחוקק (סימן צט אות ב) ובבית שמואל (שם אות ב).

עוד יש להוסיף, כי עצם הסברה של 'אדעתא דמישקל ומיפק' אינה פשוטה במציאות של היום שיכול המקבל למכור ולמשכן את חלקו, וזאת על פי דברי שו"ת הרשב"א (חלק ב סימן קיב), ועיין גם בפסק הדין בתיק 904278/1 שדנו בזה ושם דעתו של כבוד יו"ר מותב זה (הרב נחום שמואל גורטלר) לא הוכרעה בדבר.

על כל פנים מכל הני טעמי ברור כי אין לראות כאן טעות בהלכה והערעור נדחה לעניין זה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הגדרתם הדינית של כספים שנתן אבי האישה

אלא שלגופם של דברים נראה לכאורה כי יש לדון עוד.

הלשון שנקטו הצדדים בשטר ה'תנאים' היא כדברי הגמרא (מועד קטן יח ע"ב, כתובות קב ע"ב, קידושין ט ע"ב): "כמה אתה נותן לבנך? כך וכך, כמה אתה נותן לבתך? כך וכך, גמרו וקדשו – קנו". ואמנם אין להסיק מלשון זה דרישום הדירה צריך להיות ביחס זה, וכפי שנאמר קודם, אך יש לכאורה לדון ששטר תנאים זה, ובפרט בלשון שנאמרה בו, יכול להחיל על הנכסים שמכניסה האישה גדר של 'נדוניה' ודין 'נכסי צאן ברזל'.

עייין בטור (אבן העזר סימן סו):

"ועכשיו נוהגין לכתוב בכל הכתובות בשוה תוספת ונדוניה, אפילו לא הכניסה כלום, ומגבין אותה לפי תקנת הנישואין".

ובדרכי משה (שם):

"וכן המנהג פשוט בין האשכנזים ובמדינות אלו שכותבין ארבע מאות לבתולה, בין הכניסה או לא, ומאה לאלמנה. מיהו אם הכניסה לו נדוניה עושה לה תוספת כתובה בפני עצמה כפי מה שהותנה. ובסתם נוהגים בעירנו להוסיף לה שלישי, דהיינו אם הכניסה לו אלף כותב לה כתובה אלף חמש מאות, וכן מוזכר במשנה פרק מציאת האישה".

והביא הרמ"א כן גם בשולחן ערוך (שם סעיף יא).

"ויש מקומות שנוהגים לכתוב כל הכתובות בשוה, אפילו לא הכניסה לו כלום, ואם ירצה מוסיף לה (כלומר כותב לה תוספות כתובה בפני עצמה בשטר אחר – חלקת מחוקק ס"ק מה) ואם ירצה לפחות לה היא כותבת לו: 'כך וכך קבלתי על כתובתי'. וכן נוהגין במדינות אלו."

ועייין בשו"ת אגרות משה שדן בעניין (אבן העזר חלק ד סימן ח) וזו לשונו:

"וצאן ברזל הוא מה שהאישה מכנסת לבעל מצד התחייבות, וכמוכן שברובא דרובא, אף בזמננו שנישאות בבגרותן, האב – והקרובים כשליכא אב – הם הם המתחייבים. ובזמן הגמרא היו כותבים זה בכתובה וגם הרבה מאות בשנים אחר זה. אבל מנהגנו שבכתובה אין כותבין שום דבר פרטי אלא נוסח שוה לכל, אבל כותבים זה בכתב תנאים זמן לפני זה, והרבה אין כותבין זה בשטר אלא פוסקין לפני עדים. ואיכא חלוק גדול לדינא, דבנכתבו בשטר התנאים גביא כשנתגרשה או נתאלמנה גם ממשעבדי, וכשלא נכתבו בשטר אינה גובה אלא מבני חורין. וגם איכא חלוק כשכופר וליתנהו להעדים או אין זוכרין שיהא הבעל נאמן בשבועה."

היינו שנקט דכל התחייבות להכניס לחתן כספים נחשב 'נדוניה' ובגדר 'נכסי צאן ברזל', דברים אלו אמורים גם במקום שלא נכתב שטר אלא שפסקו בפני עדים. וצריך לומר שטעמו הוא משום דמחשיב כל זה כגדר של שטר נפרד שרשמו שם את הממון שהכניסו לבעל ומתחייב בסכומים אלו כעניין נכסי צאן ברזל.

ועייין לב המשפט (הגרז"נ גולדברג שליט"א, חלק א עמ' רנו) שכתב:

"תשובה: [...] גם לגבי אבי הכלה לא מצאנו שהוא נותן מתנות לחתן. ולכן כל זמן שהאב לא נתן את הנכסים במפורש במתנה, אין הנכסים קנויים לבעל. לכל היותר יכול להיות להם גדר של נכסי צאן ברזל ולכן במקרה של מיתת הבעל או גירושין נראה מסברא שהנכסים יחזרו לאישה."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מצאנו אמנם שאבי הכלה מתחייב לזון ולפרנס את החתן אך לא מצאנו שהוא נותן נכסים במתנה לבעל. גם הנדוניא שנותן האב לבתו אינה מתנה לבעל אלא היא הלואה שהבעל מתחייב להחזירה במקרה שיגרש.

מתנות שהאב נותן הן לבתו ולכן אם הבת מתה לפני שנהנתה מן המתנה או אומרים שתחזור המתנה לאב, שעל מנת כן לא נתכוון האב לתת (על פי רבינו תם בתוספות בכתובות מז ע"א ד"ה "כתב" וכן מובא להלכה ברמ"א בשולחן ערוך אבן העזר סימן נג).

על פי זה יש לומר כי במקום שבו סוכם בשטר תנאים מראש כי האב יכניס לבתו (ואף שלא נאמר הדבר מפורש הרי כך בפשטות כוונת השטר) זכאית האישה לקבל כספים אלו ביציאתה מהבעל.

יש להוסיף גם כי יש לבחון את נסיבות הפירוד, שהרי במקום טענת מאיס עלי אינה זכאית האישה לקבל נדוניה בחזרה לרוב השיטות. ברם אם יש לה טעם מבורר, הרי שמדינת דמתיבתא מגיע לה לקבל (כמבואר בסימן עז סעיף ג).

בעניין שלפנינו לפי טענות האישה ודאי אתינן לדינא דמתיבתא. ואף שלא הוכיחה טענותיה בעדים, מכל מקום דעת הב"ח וכן הכריע בתשובת חוט המשולש, דאין צורך שתוכיח האישה את טעם המאיסות לפני בית דין, ודי בכך שתטען טענת 'מאיס' מטעם הגיוני – אף שאינה יכולה להוכיח כן ואף שהבעל מכחישה. וטעם הדבר הוא מחמת שמלכתחילה כל טענת מאיס נאמרה על ידי טענת האישה וללא הוכחה, אלא שאם אין האישה יכולה לנמק טענתה או שטוענת דבר שאינו ברור יש לחשוש להערמה ואין בה דינא דמתיבתא.

אמנם דעת הבית שמואל והחלקת מחוקק שפירוש 'אמתלא מבוררת' הוא בירור על ידי עדים, ואם אינה יכולה לברר על ידי עדים אבל טענתה נראית הגיונית הרי מהני אם תפסה.

וזה שכתב הבית שמואל דבעי בירור על ידי עדים – נראה דלא כתב כן בדווקא אלא שיתברר הדבר לבית הדין, שהרי הבית שמואל עצמו (שם ס"ק כז) נקט: "אם נותנת אמתלא מבוררת ונכרת לבית הדין שהוא אמת" ולא הזכיר עדים, וגם בקיצור הדינים כשדן לגבי אמתלא מבוררת כתב: "ואמרה טענה מבוררת ומבוררת דבריה" ולא הזכיר דבעי עדים, אלא שכשנקט מה לא נקרא טענה מבוררת כתב: "אם אינה יכולה לברר דבריה על פי עדים אז הוי טענה שאינה ברורה".

והיה נראה לומר כי עדים דנקט לאו דווקא, וכל שבית הדין משוכנע כי באמת מאיס עליה הרי שיחשב לטענה מבוררת, ועיין בלשכת הסופרים (הגהות מהחתם סופר ומהכתב סופר הובאו בסוף השולחן ערוך) שעדים שנקט הבית שמואל לאו דווקא.

ובאמת במקור הדברים שהם דברי מהר"ם לא מוזכר דבעי עדים וכך לשונו המובא בהגהות המרדכי (אות רצ): "ודווקא בנותנת אמתלא אמיתית למה מורדת עליו".

ועוד שם: "דלא מקרי אמתלא אלא כשנותנת אמתלא המבוררת לטובי העיר".

אמנם עיין בשו"ת דברי מלכיאל (חלק ג סימן קמה):

"דבאישה מבואר בפוסקים בסימן ע"ז דבעינן טעם מבורר כגון מחמת חוליה או שהולך בדרך רע ומאבד מעותיו – עיין שם, וגם שיהיה הבירור בעדים – עיין שם, אבל לא כהא דנידון דידן שאין הטעם מבורר".

ושם איירי בעניין שהאיש עזב את הבית כארבע־עשרה שנה ואינו מוכן לחזור, באמרו שמאוסה היא עליו, והחשיב שם הדבר כטעם שאינו מבורר.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ולפי מה שכתבנו נראה בפשטות לא כך מדברי הפוסקים, דלא מבעיא לשיטת הב"ח והחוט משולש דכל עניין הבירור הוא לאפוקי מחשש ערמה ואין צורך להוכיח כן, אלא אף לשיטת הבית שמואל נראה כי כל שיוכח הדבר לבית הדין סגי בהכי. ואין לנו לאפוקי פלוגתא מאחר שברור כי מלכתחילה לא נאמרה התקנה באופן של הוכחה וכל הבירור הוא כדי לאפוקי מחשש ערמה. אם כן מסתבר כי במקום שהדברים ברורים לבית הדין סגי בהכי.

וכן מצאתי בשו"ת בית אפרים (אבן העזר סימן קכו) שגם כתב שאין צורך להוכחה בעדים.

אם כן היינו אומרים, היה יוצא כדלקמן:

הדירה נרכשה בסך 855,000 ש"ח ונרשמה על שם שני הצדדים, לפי זה חלקו של כל אחד הינו 427,500 ש"ח. ובפועל שילמה האישה 467,175 ש"ח ועוד 50,000 ש"ח ועוד 2,500 ש"ח חלקה ממתנות החתונה. יוצא שהאישה שילמה סך הכל 519,675 ש"ח. ולפי זה החלק היותר מה שהכניסה לו הוא 92,175 ש"ח שהם כאמור בגדר 'נדוניה', ועל הבעל להשיבם לה.

אולם בנידון דידן שבשטר התנאים נכתב שאבי החתן יתן לבנו סך 250,000 ש"ח לצורך קניית הדירה ואבי הכלה ישלים הסכום לצורך קניית הדירה בסך 500,000 ש"ח, הרי שהובהר שהכסף ניתן לצורך הדירה. ובקניית הדירה רשמו אותה על שם שני הצדדים – דבר שלא חייבים לעשות – וכמבואר בפד"רים דלעיל הרישום עושה קניין גמור, ואנן סהדי שהרישום נעשה על דעת כך, ועל כל פנים די בסברה זו כדי לומר שלא ניתן להוציא מהבעל.

לאור האמור פוסקים כדלקמן:

דוחים את הערעור ככל הנוגע לבעלות על דירת הצדדים ויש לראותם כבעלים בחלקים שווים על הדירה.

הרב יצחק אלמליח

ראיתי את דבריו היפים של ידידי הרה"ג יצחק אלמליח שליט"א אשר הוכיח מדברי האגרות משה והגרז"ן גולדברג שליט"א שמתנות שנתן אבי הכלה בזמננו דינן כנכסי צאן ברזל, שחוזרים לאישה במקרה של מיתה או גירושין.

לעניות דעתי כיוון שבנכסי צאן ברזל אם הותירו הותירו לו ואם פחתו פחתו לו, זאת אומרת: זכות הבעל לרכוש דירה על שמו בנכסי צאן ברזל אולם הקרן הכספי של האישה נשאר קבוע ושמור לה, אשר על כן: אם נלקחו 92,175 ש"ח מנכסי צאן ברזל של האישה ונרשמו על שם הבעל, הרי שמעות אלו חוזרות עם הגירושין.

מובן שהרישום מוכיח שהדירה מתחלקת בשווה בין הצדדים כפי שנרשמה. זאת אומרת שהנפקא מינה היא שאם ערך הדירה עלה הרי שהצדדים חולקים בו בשווה. אולם על הבעל לשלם לאישה מחלקו את הסך של 92,175 ש"ח.

הרב אליעזר איגרא

עברתי על מה שכתבו עמיתיי הדיינים הגאון הרב יצחק אלמליח והגאון הרב אליעזר איגרא, ולעיקר נראה לי שמה שהאישה מביאה ולא נכתב בכתובה יש לו דין 'נכסי מלוג'.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

במקרה שלנו האישה לקחה מקצת מנכסי המלוג שלה ונתנה לבעלה כשמחצית הדירה נרשמה על שמו. ולכן: אם אכן ננקוט שהכסף שנתן לה אביה הוא נכסי מלוג, האישה אינה יכולה לתבוע דבר מחמת שנתנה לו מתנה וכאמור לעיל.

ברם יש לומר בדרך אחרת, שאם האישה הביאה עמה כסף מעבר לערך מחצית הדירה שנרשמה על שמה, כסף זה הוא 'נכסי צאן ברזל', וזה נכלל ב'מאה זקוקים כסף' שהבעל כתב בכתובה שהאישה הביאה עמה מבית אביה. ואף אם בשעת כתיבת הכתובה האב עדיין לא נתן את אשר התחייב, מכל מקום בעת כתיבת הכתובה האישה הכניסה לבעלה את ההתחייבות של אביה. כסף נכסי צאן ברזל שאישה מביאה בנישואין – היא נותנת לבעלה והוא יכול לעשות בכסף זה מה שירצה, והבעל מתחייב בכתובה שישלם לה סכום זה כאשר האישה תהיה זכאית לגבות כתובתה.

לכאורה הדבר אינו משנה את הדין במקרה שלנו, כיוון שהאישה מחלה על כתובתה, וכבר כתב הר"ן (בריש פרק אף על פי), שאישה שמחלה על כתובתה – נכלל בזה גם חוב הנדוניה, או נכסי צאן ברזל שאינם בעין. אך בעיון נוסף בתיק מתברר שהאישה מחלה על כתובתה, אולם היא הבהירה שאת החוב שהיא תבעה שבעלה ישלם לה בגין מה שאביה נתן לקניית הדירה, וחלק זה נרשם על שם הבעל – היא לא מוחלת.

ברם, אם אנו באים לחייב את הבעל מדין גביית הכתובה, צריך להיות ברור שמגיעה לאישה כתובה, ודבר זה לא נידון ולא נפסק עליו בבית הדין האזורי.

בדינא דמתיבתא חוזרים גם נכסי מלוג וגם צאן ברזל

עוד דרך שהיה ניתן לחייב את הבעל שישלם לה חוב זה היא מדין תקנתא דמתיבתא, דתקנו שאישה הבאה וטוענת על בעלה שהוא מאוס בעיניה, שבעלה יגרשה וייתן לה נכסי צאן ברזל ונכסי מלוג.

והנה, בני הזוג שבפנינו הם אשכנזים ולמנהגם דנים דינא דמתיבתא גם בזמן הזה. אלא שמהר"ם מרוטנבורג לא היה נוהג דינא דמתיבתא אלא כאשר האישה טוענת "מאוס עלי" וזו הסיבה היחידה שאינה חפצה בבעלה, והיה ניכר שאומרת אמת. מלבד מקרה כזה לא היה דן מהר"ם מרוטנבורג דינא דמתיבתא לגבי גביית נכסי צאן ברזל, והרמ"א בהלכות כתובות (אבן העזר סימן עז סעיף ג) הביא את דבריו להלכה.

וכתב החלקת מחוקק (ס"ק כו) דלהלכה יש שלושה דינים במורדת דמאוס עלי: א. אם מבררת טענתה מדוע מאוס עליה בעדים – דנים אותה בדינא דמתיבתא; ב. אם טוענת שמאוס עליה ואינה יכולה להוכיח דבריה – משביעים אותה ויכולה לתפוס כדינא דמתיבתא¹ ואם בעלה אינו מכחישה נאמנת, וכן הדין אם ניכר לדיינים שאומרת אמת; ג. אם משקרת – דנים אותה בדינא דמורדת של 'בעינא ליה ומצערנא ליה' לפי דין התלמוד.

בית הדין הגדול לא ישב בדיונים ולא יכול היה להתרשם אם במקרה שלנו זכאית האישה לגבות הנדוניה מדינא דמתיבתא, או שבמקרה שלנו אין האישה זכאית לגבות את הנדוניה על פי דינא דמתיבתא – קביעת דבר זה נעשית בשמיעת הצדדים וחקירתם בדיונים הראשונים – ובית הדין האזורי לא גילה לנו אם לדעתו מגיע לתובעת החזר הנדוניה על פי דינא דמתיבתא.

¹ וכתב החלקת מחוקק (ס"ק כו) ובמה שהביא מדיני מורדת של הב"ח אות ב) שכשיכולה לתפוס יכולה לתפוס מעות הנדוניה עצמן או מה שבא מחמתן.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לו הייתה האישה זכאית לגבות מחמת דינא דמתיבתא, הייתה היא יכולה לגבות 'מאה זקוקים כסף' – ולפי מה שביארתי בספרי בכורי גשן (חלק א סימן יט) סכומם הוא 20 ק"ג כסף – ומה שנתן האב מעבר לסכום זה דינו כנכסי מלוג, וכבר כתבתי לעיל שמה שניתן לאישה ודינו נכסי מלוג – אינה יכולה לגבותו מבעלה מחמת שנתנה לו אותו במתנה בעת קניית הדירה.

מכל מקום לא נתברר שמגיע לאישה סכום כסף מחמת שהיה אפשר לקבוע שדין הבעל "יוציא ויתן כתובה" או מחמת דינא דמתיבתא. מצד הדין היה ראוי לפנות להרכב המקורי בבית הדין האזורי שיבארו את התרשמותם בעניין זה, ברם ההרכב התפרק ואין למי להעביר ולברר. לכן נראה לי לדחות את הערעור.

הרב נחום שמואל גורטלר

לסיכום: הלכה כדעת הרוב והערעור נדחה.

ניתן לפרסם בהשמטת שמות בעלי הדין.

ניתן ביום כ"ח באדר התשע"ז (26.3.2017).

הרב אליעזר איגרא

הרב יצחק אלמליח

הרב נחום שמואל גורטלר